

Hâfız-ı Şîrâzî'nin Bir Gazeli Üzerine

On an Ode Written by Hâfız-ı Şîrâzî

Aşuman GÖKHAN

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
agokhan@atauni.edu.tr

Özet

Bu makalede bir çok Türk şair ve edebiyatçısını da derinden etkilemiş bulunan Hâce Hâfız-ı Şîrâzî'nin aşağıdaki ünlü gazeli incelenmeye çalışılacaktır. Önce gazelin orijinal metni akabinde çevirisi verilecek, ardından da tek tek beyit incelenecektir. Şair, dokuz beyitten oluşan bu gazeli, dönemin sultanı Şah Şucâ için söylemiş ve içinde şikayetlerini dile getirmiştir.

Abstract

The aim of this article is to investigate the following famous ode written by Hâce Hâfız-ı Şîrâzî who has deeply affected many Turkish poets and authors. Firstly, the original text of the ode is given and then it is analysed couplet by couplet. The poet has written this ode, which consists of nine couplets, for Şah Şucâ, the Sultan of the period and expressed his complaints.

Klasik Türk edebiyatı üzerinde büyük bir etkisi bulunan ve h.VIII. (m. XIV.) yüzyılda yaşamış olan Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî, klasik Fars şiirinin şüphesiz en büyük şairlerinden biridir. Büyük şöhretine rağmen, hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan şairin iyi bir öğrenim gördüğü ve Hâce unvanını kullandığına göre seçkin bir aileye mensup olduğu söylenebilir. Öğrenimi sırasında *Kur'an-ı Kerîm*'i ezberlediği için "Hâfız" lakabını almıştır. Dinî ve aklî ilimlerin yanı sıra başta Arap edebiyatı olmak üzere çağın geçerli diğer bilimlerini okuduğu ve çok iyi bir edebiyat kültürü aldığı da şiirlerinden anlaşılmaktadır.¹

Hâfız VIII.(XIV.) yüzyılın ikinci yarısında hüküm süren İncûlar (743-758/1342-1357), Muzafferîler (740-795/1339-40-1393) ve Celâyirîler (740-827/1339-40-1424) hanedanlarından bazı yöneticileri överek onlardan aldığı maddi desteklerle hayatını sürdürdü.²

Şiirlerinde tasavvufî mazmunlara çok yer veren Hâfız'ın tasavvufla ilgisi olduğu kesindir. Fakat tarikatı ve şeyhi hakkında tatmin edici bilgi yoktur. Kaside, rubai ve kıta türlerinde şiir yazmış olmakla beraber şair, asıl

şöhretini gazellerine borçludur. Daha önce gazel söyleyen bütün üstatların meziyetlerini kendisinde toplaması ve olağanüstü şiir yeteneği sebebiyle gazelleri Fars edebiyatında türünün en gelişmiş örnekleri sayılır.

Hâfız'ın şiirlerindeki ahenk ve akıcılık yanında dilinin sade, tekellüfsüz ve veciz olması şöhretinin en önemli sebeplerindendir. Onun şiirleri "sehl-i mümteni" (kolay görünen zor) ³ türü şeklinde nitelendirilmiştir. Gazelleri birçok ilmi, ahlakî ve felsefî mazmunları ihtiva eder.

Hâfız, 791/1381'de veya daha kuvvetli bir ihtimalle 792/1390 yılında Şiraz'da vefat etmiş ve bugün türbesinin bulunduğu Hâfızıyye semtine gömülmüştür.⁴

Gazelin Orijinal Metni ve Türkiye Türkçesine Aktarımı

Bu makalede amaç, bir çok Türk şair ve edibini de derinden etkilemiş bulunan ve şiirleri uzun süre Osmanlı medreselerinde okutulan Hâfız-ı Şîrâzî'nin aşağıdaki ünlü gazelini incelemeye çalışmaktır. Burada önce gazelin orijinal metni akabinde çevirisi verilecek, ardından da gazelin beyitleri tek tek incelenmeye çalışılacaktır.

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را	به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را
بده ساقی می باقی که در جنت نخواهی یافت	کنار آب رکن آباد و گلگشت مصلا را
فغان کاین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب	چنان بردند صیر از دل که ترکان خون ریضا را
ز عشق نایب ما جمال یار مستغنی است	بلب و رنگ و خل و خطچه حجت روی زیبا را
من ز آن حسن روز افزون که یوسف دلالت دایم	که عشق از پرده عصمت برون آرد زلیخارا
اگر دشنام فرمایی و گر نفرین دعا گویم	جواب تلخ می زبید لب لعل شکرخارا
نصیحت گوش کن چاکه از جن دوست تر دلرند	جوانان سعادتمند پند پیر دانا را
حدیث از مطرب و می گو و روز دهر کمتر جو	که کس نگشود و نگشاید به حکمت این معمارا
غزل گیتی و در سقّی بیا و خوش بخون حفظ	که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریا را ⁵

1- *Eğer o Şirazlı Türk, lutf edip bizim gönlümüzü elde ederse, yanağındaki siyah bene Semerkand'ı da Buhara'yı da bağışlarım!*

2- *Ey saki! O kalan şarabı da ver. Çünkü cennette ne Ruknâbât suyunun kıyısını ne de Gülgeşt-i Musalla'yı bulabilirsin.*

3- *Bu şehri karıştırıcı tatlı dilli şûh güzellerin elinden feryat; Türkler "Hân-ı*

yağma 'yı' yağmaladıkları gibi gönümüzden sabrı öylece yağmaladılar.

4- *Sevgilinin bizim yarım kalmış aşkımıza ne ihtiyacı olur. Çünkü güzel yüzüm hata, allığa, bene ihtiyacı olmaz.*

5- *Ben Yusuf'un günden güne artan o güzelliğinden aşkın, Züleyha'yı ismet perdesinden çıkaracağımı anladım.*

6- *Sen bana kötü söz de söylesen, beddua da etsen ben sana dua ederim. Zira bal akıtan lal dudağa acı cevap yaraşır.*

7- *Canım! Öğüdümü dinle. Çünkü şanslı gençler, yaşlı bilgenin öğüdünü candan öte bilirler.*

8- *Çalgıcı ve şaraptan söz et; dünyanın sırrını arama. Çünkü kimse bu muammayı hikmetle çözemedi ve çözemeyecektir.*

9- *Ey Hâfız! Gazel söyledin, inciler deldin. Gel, şimdi güzelce oku da felek, senin bu şiirine ödül olarak Süreyya gerdanlığını saçsın.*

Gazelin Genel Özellikleri

Kendisi tarafından da son beyitte açıkça ifade edildiği gibi **Hâfız** bu şiirini dokuz beyitlik bir gazel tarzında kaleme almıştır. Şiir "hezec-i musenmen-i sâlim" (sekiz tefile: *mefâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'ilûn mefâ'ilûn*) veznindedir. Kafiye harfî ' (elif) olup ' (ra) rediflidir. Bu gazelin beyit düzeni Hâfız'ın divanının en eski nüshalarında burada verilen şekliyle yer almıştır. Fakat divanının sonraki nüshalarında ve bazı baskılarında beyitlerin sıra düzeninde değişiklikler görülür.

Aşağıda görüleceği gibi aşk içerikli bu gazelin bir kısmında sevgili, diğer kısmında aşğın sevgiliyle aralarında geçen olaylar karşısındaki hali tasvir edilmektedir.

Bu şiirin beyitlerinin içerikleri ve aralarındaki ilgi dikkate alınır ve hemen ilk beyitte geçen Tork-i Şîrâzî terkinibinin yorumuna bakılırsa, şairin buradaki muhatabı, o dönemde İran'da hüküm süren Muzafferî Hanedanı Sultanı, Şah Şucâ (salt. 760-786/1359-1384) olduğu anlaşılmaktadır. Hâfız'ın şiirlerini yorumlayan bazı araştırmacılara göre ise, Tork-i Şîrâzî'den kasıt aynı sülaleden Sultan Zeynu'l Abidin'dir. Fakat bu görüşün pek kabul görmediği anlaşılmaktadır.⁶

Hâfız'a ait bu gazelde muhatabının bir erkek, yani memduhunun Şah Şucâ olması tuhaf karşılanmamalı. Çünkü klasik Fars gazelindeki sevgili veya muhatap, ya Tanrıdır ya memduhtur; yahut nadiren kadın veya ayva tüyleri henüz oluşmuş delikanlıdır. Fakat aşk içerikli gazelerde sevgili, genellikle erkektir. Bu durum Hâfız'la başlamış değildir. Fars şiirinde önceden var olup devam eden bir gelenektir.⁷

Hemen ilk beyitte şairin bir sebeple memduhundan incindiği, aralarında kırgınlık olduğu ve onunla arayı düzeltmek istediği ortaya çıkar. İkinci beyitte şairin bu durumdan aşırı şekilde etkilendiği ve teselli bulmak için şaraba sığındığı, içindeki ateşi yatıştırmak üzere sakiden, arta kalan şarap tortularını dahi istediği görülür. Şair bununla yetinmiyor. Üçüncü beyitte ızdırabını azaltmak için eğlenceye başvurur. Fakat onu eğlendirmeye çalışan güzeller, kendisini teselli etmek yerine yüreğini ve gönlünü iyice yağmalarlar.

Beşinci beyitte şair tekrar sevgiliye yönelir. Güzelliğiyle mağrur sevgili yahut makam ve mevkisiyle güçlü memduhun kendisine ihtiyaç duymadığını ifade etmek ister. Ama ne olursa olsun altıncı beyitte sevgilinin ya da memduhun her sıkıntısına katlanmaya razı olduğunu belirtir. Yedinci ve sekizinci beyitlerde ikna edemediği sevgiliye yahut kendi şahsına nasihat ederek, beşerin hayat ve kader karşısındaki acizliğine işaret eder.

Fakat son beyit, âşık ile maşuk ya da âşık ile memduh arasındaki dargınlığın nedenine sanki bir ışık tutar. Anlaşılan buradaki muhatap memduhtur ve bu memduh da Şah Şucâ'dır. Aşağıda işaret edileceği gibi Şah Şucâ herhangi bir sebeple ona gereken ilgiyi göstermemiş veya şiirine karşılık beklediği ödülü vermemiştir. Şair de incinerek "*Sana sunduğum bu şiirimi feleğe sunsaydım, o bana Süreyya yıldız takımı gibi parlak ve değerli ödüller verirdi.*" Tarzında bir yakınmada bulunup şiirini bitirir.

Bir çok şiirde Şah Şucâ'ı öven Hâfız'la onun arasında geçen ve kırgınlığa sebep olan bazı hususlar kaynaklarda da zikredilmektedir.

Nitekim kayıtlara göre, Şah Şucâ da zaman zaman şiir söylerdi. Ama Hâfız onun şiirlerini beğenmiyordu. Şah Şucâ bundan rahatsız oluyor ve şairi her fırsatta eleştiriyordu. Diğer bir husus ise, dönemin şeyhlerinden 'İmâd Fakîh-i Kirmânî (ö.771/1371-72) Şah Şucâ tarafından Hâfız'dan daha fazla ilgi görüyordu. Hâfız ise bu zatı sevmiyordu. Bu da şairin kıskançlığına sebep oluyordu.⁸ Muhtemelen Hâfız gazeli bu kırgınlıklar esnasında söylemiştir.

Bu genel ifadelerden sonra gazelin beyitleri tek tek şu şekilde incelenebilir:

اگر آن ترک شیرازی به دست آرد دل ما را به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

1. **Beyit:** Kulağa gayet hoş gelen ve anlam bakımından akıcı ve basit görünen bu beyit, oldukça sıkıştırılmış yoğun ve derin anlamlar içerir. Dikkati çeken şu kavramlara bakmakta yarar vardır:

Tork-i Şîrâzî ترک شیرازی: İzafet-i beyanî (açıklayıcı tamlama "Tork"

muzaf, “Şîrâzî” muzafun ileyh) şeklindeki bu terkinin anlamı “Şîrazlı Türk” veya “Şîrazlı güzel” demektir. Ama tek başına bakıldığında başka tasarruflara da uyulduğu görülmektedir.

Türk/tork ترک: Bu sözcük, “Türk ırkı” anlamına geldiği gibi genelde Fars şiirinde “güzel ve yağmacı” manasında da kullanılmıştır.⁹ “Cesurluk ve kavgacılık” gibi manaları da içeren bu kelime, Fars kültürü ve edebiyatında çoğunlukla Tacik ve Tatarlardan kinayedir. Ancak bu gazelde daha çok güzelliği çağrıştırır. O halde bu beyitteki Tork-i Şîrazî’den kasıt, “Şîrazlı Türk soylu güzel” olmalıdır. Dolayısıyla bu terkip, teşbih ve istiare olarak kullanılmamış, aksine Şîraz’da yaşayan bir Türkü simgelemektedir.¹⁰

Eğer şairin bu terkipten kastettiği kişi Şah Şucâ ise, kayıtlara göre gerçekten de Şah Şucâ’nın anne tarafı Kirman Türklerine dayanıyordu. Şah Şucâ (760-786/1359-1384) yılları arasında İran’da saltanat sürmüş ve Hâfız da onu birçok şiirinde övmüştür. Şair bir başka yerde aynı kişiye “Şah-ı Turkan” şeklinde de hitap etmiştir.¹¹

Bu terkihi oluşturan ve muzafun ileyh (tamlayan) konumunda olan ikinci kelime şu şekilde açıklanabilir:

Şîrâzî شیرازی: “Şîrazlı” demektir. “Şîraz” şehir adıdır. Özel isim olan Şîraz sözcüğüne nisbet ya’sı eklenerek (Şîrâzî) sıfat yapılmıştır. İran’ın Fars eyaleti sınırları içerisinde bulunan ve İran tarihi boyunca birkaç kez başkent olan Şîraz, siyasi, tarihi ve kültürel açıdan da önemli bir şehirdir. Şehir, günümüzde de adı geçen eyaletin merkezidir.¹² Bu şehir, aynı zamanda Hâfız’ın çok sevdiği ve övdüğü asıl vatanıdır.

Sonuç olarak beyitteki “Tork-i Şîrâzî” terkihi “Şîrazlı Türk” yahut “Şîrazlı güzel” demektir. Dolayısıyla Hâfız, memduhu Şah Şucâ’ya anne tarafından Türk olduğu için, ona “Tork-i Şîrâzî” şeklinde hitap etmiştir.

hâl-i Hindû خال هندو: İzafet-i beyanî (açıklayıcı tamlama “hâl” muzaf “hindû” muzafun ileyh) şeklindeki bu terkip, “siyah ben” ve “Hintli kölenin benî” şeklinde iki anlamda da düşünülmeye müsaittir. Terkip tek tek şöyle incelenebilir:

hâl خال: Bu sözcük bazı tenlerde bulunan “ben” anlamındadır. Ben, aynı zamanda şiirde, “kadının veya sevgilinin yüzünü süsleyen, güzelliğine güzellik katan siyah bir noktadır”. Bu siyah nokta yani *ben*, şairler tarafından çokça kullanılan kadının güzellik unsurlarından biridir.¹³

Hindû هندو: Bu kelime, sonunda و (vav) bulunmakla birlikte sıfat-ı nisbî olarak kullanılmıştır. Sözcük olarak “Hintli, Hint ırkına mensup kişi, köle, bekçi, siyah, her şeyden daha siyah” vs. anlamlara gelmekle birlikte mecazen “siyah köle” demektir.¹⁴ Hindistan’da doğmuş kişilere de bu ad

verilir.¹⁵ Ayrıca bu sözcük Hindistan'da yapılan geleneksel dinî ayine katılanlara ve onların dinî önderi için de kullanılır.¹⁶

Hâl-i hindûyeş, bu iki sözcük izafet terkibi şeklinde kullanılarak sonuna tekil üçüncü şahıs bitişik zamiri eklenince “Hindû gibi siyah olan beni” anlamına geldiği gibi “onun Hintli kölesinin beni” manasına gelmeye de müsaittir. Fakat şairin burada birinci anlamı kastettiği düşünülür.¹⁷

Semerkand o Buhâra سمرقند و بخارا “vav” bağlacıyla birbirine bağlanan bu iki sözcükten birincisi, Semerkant Özbekistan’ın güney kesiminde Taşkent’in 275 km güneybatısında yer alan bir kent adıdır.¹⁸ Buhara da aynı şekilde bir kent adı olup günümüzde Özbekistan sınırları içinde yer alır. Semerkant ve Buhara Orta Asya’nın en eski yerleşim bölgelerindendir. Eski çağlardan itibaren yerleşim merkezleri olan Semerkant ve Buhara, İslam tarihi boyunca Maverâunnehir’in dinî, ilmî, edebî, kültürel ve ticarî merkezleri olarak daima önemini korumuştur.¹⁹ Bu iki tarihi şehir yapıları, tarihî eserleri ve kurumlarıyla İslam coğrafyasının iki incisi şeklinde tasavvur edilmiştir. Şair sevgilinin benine, bu iki önemli şehri vermeye hazırdır.

Bu izahattan sonra birinci beyit şöyle çevrilebilir:

Şayet, kalbimi incitmiş olan o Şirazlı Türk güzeli sevgili, lütuf ve merhamet edip gönlümü alırsa, onun yüzünü süsleyen, güzelliğine güzellik katan, Hintli gibi siyah küçücük beni bana ait olsa ve eğer benim olursa, İslam dünyasının incisi ve medeniyet merkezi iki şehir Semerkant ve Buhara'yı hemen bağışlarım.

بده سقى مى بقى كه در جنت نخواهى يافت كل ابي ركن آباد و گلگشت مصارا

2.Beyit: Bu beyitte de bazı terkip ve kavramların izaha muhtaç olduğu görülür.

mey-i bâkî مى باقى Mey-i (me-yi) bâkî terkibi “şaraptan arta kalan, tortu” anlamına geldiği gibi, “ebedî şarap” manasına da gelir. Şair burada ihâm (ihâm-ı tebâduri) sanatını kullanmak suretiyle, okuyucunun zihninde ilk olarak ikinci anlamın (ebedî şarap) yer almasını sağlamayı başarmışsa da şiirde kastedilen birinci anlamdır.²⁰

Âb-i Ruknâbâd آب ركن آباد ; Terkip olarak “Ruknâbâd’ın suyu” demektir. Şiraz’da yer alan ünlü nehirlerinden birinin adıdır. Ab-i Ruknâbâd nehri, Allalhuekber Dağlarından başlayarak şehrin ortasına kadar uzanır. Musalla Ovası, Bağ-ı Nov, Heft Ten, Çihil Tenân ve Hâfız Türbesi dahil bir çok gezinti yerinin suyu bu nehirden temin edilir. Suyu kışın sıcak, yazın serin olur.²¹

Terkipteki “Ruknâbâd” sözcüğü tarihî ve siyasî bir şahsın kısaltılmış adının bir parçası “Rukn” “imar” anlamına gelen parçası ile “âbâd” sözcüklerinden oluşan bileşik bir kelimedir. Söz konusu şahıs hicri IV. asrın ilk yarısında yaşamış Ruknuddovle-i Deylemî olmalıdır. Nitekim Ruknuddovle-i Deylemî 338/948 yılında nehrin etrafına binalar ve barajlar inşa ettirmiş ve burayı sayfiye ve gezinti yeri haline getirmiştir. Geleneğe göre kim nereyi imar ederse o yere o kişinin adı verilir. Bundan dolayı bu bölgeye bu kişiye atıfla **Ruknâbâd** (Ruknuddovle’nin kısaltılmışı “Rukn”a, “mamur” anlamına gelen “âbâd” sözcüğü eklenerek “Rukn’un imar ettiği yer” demektir. İzafet-i maklup şeklinde de düşünülebilir.) adı verilmiştir.²²

Golgeşt-i Musellâ گلگشت مصلا : Ruknâbâd nehrinin kenarında yer alan ve Şiraz şehrindeki Namazgâh semtine kadar devam eden güzel gezinti yerlerinden birinin adıdır. Hâfız’ın türbesi de bu mekândadır.²³ İsim tamlaması şeklindeki bu terkipte yer alan iki kelime “golgeşt” ve “musellâ”dır.

Golgeşt گلگشت : “Gol” (gül) ile “gešten”(dolaşmak, gezmek) mastarının geçmiş zaman gövdesinin birleşmesiyle oluşan birleşik bir isimdir. “Güller arasında” ya da “gül bahçesinde gezmek” yahut “gül bahçesinde gezinti” demektir. Farsçada güzel ve büyük gezinti yerlerine bu ad verilir.²⁴

Musellâ مصلا : Sözcük olarak Arapçada ism-i mekân (yer adı) olup anlamı “musalla, namazgâh” “Camilerde cenaze namazı kılınan yer” demektir. Fakat burada “Golgeşt” sözcüğüyle birlikte izafet terkipleri şeklinde özel isim olarak kullanılmıştır; Şiraz’da güzel ağaçlar ve harika güllerle süslenen ve Hâfız’ın türbesinin de içinde bulunduğu bir semtin adıdır.

Bu beyitte, imla ve telaffuzları birbirine benzeyen, “sâkî” ve “bâkî” kelimeleri arasında cinas-ı lâhık sanatı vardır. Yine “sâkî” ile “mey” ve “bâkî” ile “cennet” sözcükleri arasında tenasüp sanatı vardır.

Şairin burada tasvir ettiği mekânlar gerçektir, mecazî değildir. Fakat cennetle mukayese edilmesinde aşırı mübalağa vardır. Çünkü cennet her şeyden üstündür, dünyada hiçbir benzeri yoktur. Şair bu durumda, dünyadayken bu yerlerin güzelliğini görüp tatmak gerektiğini ima etmiştir.

Bütün bu hususlardan hareketle beytin çevirisi şöyle olabilir:

Ey saki, içip sarhoş olmam için arta kalan şarabın tortusunu da ver. Çünkü cennette dahi şu an oturduğumuz Golgeşt-i Musellâ ve Ruknâbâd nehrinin insanlara verdiği neşe ve esenliği bulamazsın; bu fırsatı kaçırmamak gerekir.

فغان کلین لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب چن برند صبر ز دل که ترک خون یغارا

3. Beyit: İzahında fayda olan kelimeler ve terkipler:

figan/figan فغان : Bu sözcüğün aslı Farsça'da "efgân" (افغان) şeklindedir; ünlem bildirir, "elaman, imdat" demektir.²⁵

lûliyân-ı şûh-i şîrînkâr-i şeh-râşûb لولیان شوخ شیرین کار شهر آشوب : "Şehri karıştıran tatlı dilli cilveli şuh güzeller" anlamında zincirleme bir isim tamlaması oluşturan bu terkipte geçen kelimelere tek tek baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

lûliyân لولیان : Lûliyân, Lûlî kelimesinin çoğuludur. "Lûlî", Farsça "nazik, hırsız, utanmaz, şarkıcı ve çalgıcı" gibi zıt anlamları içeren bir kavramdır. İranlı büyük şair Firdvsi (ö.415/1020) onları "Lûrî" diye adlandırmıştır. Lûrî, aynı zamanda sokak şarkıcılarına ve dilencilerine de denir.²⁶ Lûlî'nin bir eş anlamlısı da Kuli sözcüğüdür. Lûlî, İran'da kökenleri Hindistan'a dayanan bir halka verilen addır. Bu halk genellikle siyah gözlü ve siyah kaşlı olmakla dikkat çeker. Şarkıcılık ve çalgıcılığı kendilerine meslek edinmekle bilinirler.²⁷

Kaynaklara göre, bu topluluğun İran'a gelişi ilk olarak Behrâm-ı Gûr (salt. m. 421- 438)'un isteğiyle olmuştur. Ava ve eğlence partilerine son derece düşkün olan Behrâm-ı Gûr, bu halktan yaklaşık olarak dört bin kişilik bir grubu şarkıcılık ve çalgıcılık yapmaları amacıyla Hindistan'dan İran'a getirtmiştir ve burada bu mesleklerini icra etmişlerdir. Lûlîler İran'da hayatlarını göçebe olarak sürdürmüşlerdir.²⁸

Bu şiirde Lûlî, sevgiliden istiaresidir.

şûh شوخ : Kelime, "şuh, utanmaz, küstah, cesur, hırsız, güzel" anlamına gelir. Bu beyitte güzellerin özelliklerine ve cesaretine vurgu yapmak için "şuh" anlamında kullanılmıştır.²⁹

şîrîn-kâr شیرین کار : Bileşik bir kelimedir. "Tatlı" anlamına gelen "şîrîn" ile "iş" ve "davranış" anlamına gelen "kâr" sözcüklerinden oluşur. Bu kelime "iyi davranışlı", "şakacı," "tatlı dilli" anlamına gelir. Davranışları güzel olan ve beğenilen kişiler için kullanılan bir sıfattır.³⁰

shêr-âşûb شهر آشوب : Ters çevrilmiş bir tamlamadır. "Güzelliğiyle şehre fitne düşürüp, karışıklık çıkaran kişi"³¹ anlamındadır. Bir ism-i fail (etken ortaç) ve bir isimden meydana gelmiştir. Etken ortaç eki düşmüş ve bu şekliyle bileşik bir sıfat oluşturmuştur. Bu kavram aynı zamanda edebiyatta bir türü ifade eder. Yani bir şehri, ülkeyi, yöreyi yahut halklarını veya bir meslek grubunu hicveden şiir ve nesre de shêrâşûb veya shêrengîz denilir. Ama burada ilk anlamda kullanılmıştır.

hân-i yâğmâ خوان ينما : “Yağma sofrası” veya “halkın yağma sofrası” anlamına gelen bu tamlama eski bir Türk geleneğinin adıdır. Moğol dilinde de Yâgmâ یاغمما : “*toplanmayan (sofra)*” anlamındadır. Yani han tarafından kurulmuş bu sofraya artık toplanmazdı ve her şeyiyle konuklara aitti. Moğolcadan Farsçaya geçip “yağma” şekline dönüşen bu kelime mecazen, “taraç kerdan” (yağmalamak) fiilini karşılamaktadır.³²

Kaynaklara göre, Moğollar yılda bir kez bir hafta ya da bir kaç gün bir tören yaparlardı. Bu törene “toy” adı verilirdi. Moğol şehzadeleri, ileri gelenler ve ordu komutanları bir yerde toplanırlardı. Bu toplantıda üst düzey yöneticiler, yönetim kadrosunu açıklar, yasalar onaylanır ve hanın içtihadı herkese bildirilirdi. Hatta bu meclislerde şehzade, ordu veya yönetimdeki kişilerin yapmış oldukları hatalar varsa görüşülür, konuşulurdu. İşte bu tören esnasında bir sofraya kurulur ve on binlerce kişi bu sofradan yiyip içerlerdi. Bu ziyafette gayet değerli kaplarda yemek dağıtılır, altın ve gümüş çatal-kasıklar kullanılırdı. Yemeğin sonunda da bu sofrada bulunan eşyalar, bizzat hana ait olması sebebiyle, hatıra olarak alıp götürülürdü. Başka bir anlatıma göre ise bu eşyalar, dış kirası olarak paylaşılır ve kapışılırdı. Törenden yirmi dört saat sonra o devasa sofradan geriye hiçbir şey kalmazdı.³³ Hâfız da bu beyitte cilveli lûlîlerin onun gönlündeki sabrı gönlüyle birlikte yağmalayıp götürmeleri olayını misafirlerin han-ı yağmadaki yiyecekleri ve eşyaları yağmalayıp götürmelerine benzetmek istemiştir.

Bu gelenek zamanla zengin kişilerin düğünlerinde ve bayramlarda, özellikle Kurban bayramında uygulanagelmıştır.³⁴

Bu kelimeler ışığında beytin tercümesi ise şu şekilde yapılabilir:

Bu gönlü çalan, şehir halkının tamamını kendilerine tutkun hale getiren, neşeli, canlı güzel yüzlü dilberlerin elinden medet! Bu güzeller, sanki Türklerin hân-i yâğmâyı (yağma sofrasını) yağmaladıkları gibi bizim gönlümüzden sabrı ve istikrarı öyle yağmaladılar. Çünkü bu neşeli şirin dilberler hem güzellikleriyle hem de gönlü hoş eden sesleriyle aklı baştan almaktadırlar.

ز عشق تمام ما جمل یار مستقی است بلب و رنگ و خل و خطچه حاجت روی زیارا

4. Beyit:

‘ışk-i nâtemâm عشق ناتمام : Sıfat tamlamasıdır. “Tamamlanmamış/noksan aşk” anlamındadır. Burada mecazen “sevgiliye layık olmayan aşk” demektir.³⁵

cemâl جمال : “Yüz güzelliği, Allah’ın kişiye lütuf olarak verdiği güzellik”. Bu güzellik ilahî bir güzelliğin aksinden ibarettir.³⁶ Bundan dolayı

sevgilinin yüzünün güzelliği tamdır ve bir takım süslemelere gereksinimi yoktur.

âb u reng آب و رنگ : Bu deyim, “yüz rengi, taravet, allık/makyaj” anlamına gelir.³⁷ Yukarıda da ifade edildiği gibi güzel yüz süse ihtiyaç duymaz.

hatt خط : “Ayva tüyü, sevgilinin yüzünde yeni çıkan sakal ve bıyık, sarı tüyler”e verilen isimdir. Şiirde sevgilinin güzelliğini vassfederken yanak, dudak, ben ve çene ile birlikte kullanılır.³⁸

Bu açıklamalardan sonra dizeye şöyle bir anlam verilebilir:

Sevgilinin o tam güzelliği bizim yarım ve eksik aşkımıza muhtaç değildir. Çünkü güzel yüz, sunî olarak oluşturulan hata, renge ve bene ihtiyaç duymaz. Yani sevgilinin güzelliği Allah vergisidir ve Allah, haliyle sevgiliyi güzel yaratmıştır. Bizim eksik aşkımıza ihtiyaç duymadığı gibi yapay süslemelere de ihtiyacı yoktur.

منزل حسن روز قزون که یوسف داشت بقستم که عشق از پرده عصمت برون آرد زلیخارا

5. Beyit: Bu beyti oluşturan bazı kelimelerin izahına gelince;

hosn-i rûz-efzûn حسن روز افزون : Sıfat tamlamasıdır. “Günbegün artan güzellik” demektir.³⁹ Sıfatı oluşturan “rûz-efzûn” bileşik bir kelimedir. Zaman birimi ismi olan “rûz” (gün) ile “efzûden” (artırmak) mastarının geniş zaman kökü “efzûn” sözcüğünden oluşmuştur.

ismet عصمت : “Hayâ, yüzüsu, iffet” anlamına gelir. Aynı zamanda “günah ve hatadan sakınma, korunma” manasında da kullanılır.⁴⁰

ez perde bîrûn âverden از پرده بیرون آوردن : Bu ibare bir deyimdir. “Rezil olmaktan” kinayedir.⁴¹

Önceki ve sonraki kelimeyle bir arada düşünüldüğü zaman bu deyim, “Yusuf’un (maşuğun/sevgilinin) gün be gün artan güzelliğinin Züleyhâ’yı (aşığı) iffet perdesinin dışına çıkararak rezil edeceğini anladım” şeklinde bir anlam oluşturduğu görülür.

Züleyhâ زلیخا : *Kur’ân-ı Kerîm*’de yer alan Yûsuf suresinde Yûsuf peygamberle ilgili anlatılan kıssadaki kadın kahramandır. Kaynaklara göre bir peygamber olan Yûsuf ile aralarında çeşitli olaylar geçer ve sonunda onun eşi olur. Züleyhâ, başlangıçta Mağrib melikesi idi. Mısır azîzi ile evlenmiş ancak Hz. Yûsuf ile evleninceye kadar eline erkek eli dokunmamıştır. Daha evlenmeden Yûsuf’u rüyasında görüp ona âşık olmuştur.⁴² *Kur’ân-ı Kerîm*’de ise bu olay özetle şu şekilde geçer: Mısırlı aziz Yûsuf’u satın alıp eve getirir ve eşine “Ona iyi bak. Kendisine güzel bir

yer hazırla. Bize yararı dokunabilir. Belki de evlat ediniriz onu.” der. Ama Züleyha Yûsuf ile karşılaşınca kendisiyle birlikte olmasını istemiş Yûsuf kabul etmeyip kaçınca arkadan gömleğini yırtmış, sonra da onu zindana attırıştır.⁴³ Edebiyatta çok zaman Yûsuf, Mısır vs. kelimelerle tenasüp içinde anılır.

Yûsuf يوسف : Burada bahsi geçen Yûsuf, bir peygamberdir ve İsrailoğulları peygamberlerinden Yâkûb’un oğludur. Hayatıyla ilgili ayrıntılar *Kur’ân-ı Kerîm*’de Yûsuf suresinde geniş bir şekilde yer almıştır. *Kur’ân*’ın en güzel kıssalarından biri olan bu sure, “Ahşenü’l-Kassas” adıyla bilinir. Şairler, şiirlerinde Yûsuf peygamberi gerek güzelliği yönüyle gerekse de Züleyhâ ile aralarında geçen olayları hatırlatmak amacıyla sık sık yer verirler. Aşırı güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir, hatta sevgili, “Yûsuf-ı sâni (ikinci Yûsuf) olarak nitelenir. Ay ile güneşin ona secde etmeleri, kuyuya atılması, terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması, Züleyhâ ile olan maceraları, zindana atılması, rüya tabir etmesi, babası Yâkûb’tan ayrı kalışı, köle iken Mısır’a sultan oluşu yönleriyle birçok şairin dizelerine konu oluşturur.⁴⁴

Bütün bu benzetmeler ışığında Hâfız, memduhunun yahut sevgilinin güzelliğinin artmasıyla hayranlığının daha da çoğalacağını ve o nispette dayanma gücünün azalacağına işaret ediyor. Bundan dolayı her şeyi göz ardı edip hayâ ve ismet perdesinden çıkarak işi rezilliğe kadar götüreceğinden endişeyle aynı duruma düşeceği hissiyatını vermeye çalışıyor.

Bunlardan yola çıkarak şöyle diyebiliriz:

Ben o Yûsuf’un günden güne artan güzelliğinden anladım ki Yûsuf’un aşkı Züleyhâ’yı bile sakınma ve korunma perdesinden çıkarır, rüsva eder. Çünkü sevgilinin güzelliği ne kadar tam olursa, âşığın sabır ve kararsızlığı da o nispette azalır ve sonunda âleme rezil olmak âşık için kaçınılmaz olur.

اگر دشنام فرمائی و گر نفرین دعا گویم جواب تلخ می زید لب لعل شکر خار

6. Beyit: Bu beyitte de bazı kelimelerin izahı gerekmektedir:

duşnâm fermûden دشنام فرمودن : “Kaba/kötü buyurmak” yani “kötü söz söylemek” anlamındadır. Fiilin bu incelikli kullanım şekli Hâfız’a mahsus olmalıdır. Yoksa genelde bu anlamda دشنام دادن (duşnâm dâden) fiili kullanılır. Ama şair bir incelik yaparak sevgilinin kötü ve kaba söz söylemesini bile bir buyruk sayarak saygısını bir kez daha göstermeye çalışmıştır.

leb-i lâl-i şekerhâ لب لعل شکرخا : “Sözleri tatlı olan lal gibi kırmızı dudak” ifadesi zincirleme bir tamlamadır. Bu tamlamada yer alan sözcükler

tek tek incelendiğinde;

leb لب : Leb, “dudak, kıyı, kenar” demektir. Burada “dudak” manasınadır.

lâl لال : Aslında bilinen kırmızı ve değerli bir süs taşıdır; “yakut” diye bilinen nesnedir. Dudakla kullanılınca kırmızı renkli dudak kastedilir. Çünkü yakut kırmızıdır.

İkisi bir arada düşünüldüğünde **leb-i lâl**, “lâl gibi kırmızı dudak” demektir. Şiirde dudak, kırmızılık ve güzellikte genellikle lâl/yakuta benzetilir ve lâl sözcüğü veya nesnesi, şeker akıtan (tatlı konuşan) sevgilinin dudağı için benzeyen olur.

şekerhâ شکر خا : “Şeker yiyen kişi” anlamındaki bu bileşik kelime, “şeker” ile “hâyiden” (çiğnemek) mastarının şimdiki zaman gövdesi “hâ”dan oluşmuştur. Bu sözcüklerin topluca anlamı, “şeker ya da bal damlatan, yani bal gibi tatlı sözler söyleyen yakut gibi kırmızı dudak” demektir.

Bu beytin tercümesi iki türlü yapılabilir: Özellikle beytin ikinci mısraı, soru şeklinde düşünüldüğünde;

Bana hak etmediğim sözü söyledin ve sözlerin benim hoşuma gitti. Asla kırılmadım. İyi de söyledin ve ben bunlara karşı sana dua etmekteyim. Ama acaba o acı söz, kırmızı lâl gibi tatlı dudağa yakışır mı? Yani acaba o tatlı dudaklara böylesi acı sözlerin dökülmesi layık mıdır? Şeklinde ifade edilebilir.

Bir haber cümlesi olarak değerlendirildiğinde ise şöyle denilebilir:

Bana kaba ve kötü söz söyledin. Sen kaba söyle. Ben senin bu sözlerine razıyım. Bana acı söz de söyledin ve ben yine senin bu acı sözünden incinip küsmedim. Hatta sana dua ettim. Çünkü senin dudağından çıkan her söz ister kaba ister tatlı olsun güzeldir. Gerçekten iyi dedin. Dolayısıyla görünüşte acı ama bana göre tatlı söz, o kırmızı lâl gibi dudaklara yakışır. Yani senin kötü sözün başkalarının tatlı sözünden benim için daha değerlidir. Çünkü senin bal akıtan dudağından çıkıyor.

نصیحت گوش کن چناکه ز تن دوست تو در بند
جوانان سعادتمند بندید پر دانا را

7. Beyit: Bu beyitte yer alan bazı kelimelerin izahı:

cânâ جانا : Bu kelime “ruh, can, nefes, değerli” anlamlarına gelir. Kişi çok sevdiği sevgilisi ve yakın akrabası için kullanır. Sondaki “elif” (ل) nida harfidir. Buradaki anlamı “ey can gibi aziz olan sevgili”dir.

pîr-i dâna پیر دانا : Bu tamlamada yer alan “pîr” kelimesi “yaşlı, ihtiyar, mürşid ve şeyh” ve “dâna” da “bilen, bilgin, bilge” demektir.

Tamlama halinde bulunan bu iki kelime burada “yaşlı bilge” anlamındadır ve Hâfız bizzat kendisini “pîr-i dâna” şeklinde nitelemiştir.⁴⁵

nesihet guş kon نصیحت گوش کن : “Nesihet” “öğüt” demektir. “nesihet guş kon” ise “nasihati, öğüdü dinle” demektir. Hâfız’ın şiirlerinde “nasihat” kelimesi kilit kavramlardan biridir. Şair şiirlerinde sık sık başkalarına nasihatte bulunur. Ama genellikle kendisine yapılan öğütlere değer vermez ve onlarla alay eder.⁴⁶

Beyit aşağıdaki şekilde tercüme edilebilir:

Ey benim canım, ey aziz sevgili! Benim öğütlerime kulak ver. Çünkü şanslı ve mutlu gençler, yaşlı bilgenin, yani benim öğüdümü canlarından daha çok severler.

حيث لمطرب ومی گوور ز دهر کمتر جو کہ کس نگشود و نگشاید به حکمت این مصارا

8. Beyit:

motrib مطرب: Motrib “çalgıcı ve şarkıcı” demektir.

Şair, şiirlerinde çok defa “şarap” anlamına gelen “mey” ve “çalgıcı” ile “şarkıcı” anlamındaki “motrib” kelimelerini birlikte kullanır. Çünkü onun şiirlerinde bu iki kelime, mutluluk ve neşenin sırrıdır.⁴⁷ Aynı şekilde bir diğer gazelinde de bu iki kelimeyi şu şekilde kullanmıştır:

مباش بی می و مطرب کہ زیر طاق سپهر بدین ترانه غم از دل بدر توانی کرد

*Meysiz ve çalgıcısız kalma, çünkü bu gök kubbenin altında ancak teraneyle deritlerini atabilirsin.*⁴⁸

râz-ı dehr kemter cu راز دهر کمتر جو : “Râz” sır, “dehr” zaman, felek, dünya demektir. Bu iki kelime “varlık âleminin sırrı” anlamında bir tamlamadır.

“Kem ter cu” sözcük anlamı “daha az ara” demektir. “Kem” az, üstünlük sıfatı “ter” ile “daha az” anlamı yerine bu beyitte olumsuzluk manası veriyor. Yani “dünyanın ve feleğin sırrı peşine düşme” manasına geliyor. Bu şekilde şair, “Bu sırrı kavramak için kendini boşu boşuna yorma.” demek istiyor.

hikmet حکمت: Sözcük olarak “hikmet, adalet, ilim, bilgelik, doğruluk” anlamına gelir. Terim olarak “Eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini akıl yoluyla bilmek ve ona göre amel etmektir.”⁴⁹

O halde şair bu dizelerde gençlere şöyle demek istiyor: *Şarkıcıdan ve meyden söz et. Yaratılışın (feleğin) sırlarının peşine düşme. Hatta bunu*

tamamen aklından çıkar. Çünkü şimdiye kadar hiç kimse bu varlık muammasını hikmetle, akıl ve bilgiyle çözemedi, ona vakıf olamadı, olamaz da. Sadece Hak Taâla âlemin sırlarından haberdardır, başkası değil.

غزل گوی و در سقّی ییو خوش بخون حفظ که بر نظم تو افتاد فلک عذر یارا

9. Beyit

dorr soften در سفتن: Bileşik bir fiildir. Sözcük olarak “İnci delmek.” anlamına gelir. Burada değerli ve zor manayı açıklamaktan kinayedir.

Dorr, “inci” demektir. Ama burada “şiiir ve güzel söz” anlamına kullanılmıştır. Dolayısıyla “dorr soften” (inci delmek) güzel şiiir söylemekten kinayedir.

İnciyi delmek ne kadar zor ve incelik isteyen bir işse, kusursuz, pürüzsüz ve dolgun anlamlı söz söylemek de o denli zordur. Eğer söz tam anlaşılır bir şekilde söylenmişse kinayeli olarak “dorr soften” şeklinde ifade edilir ve o sözü beğenenler de söz söyleyen kişiye kinayeli olarak “dor softi” yani “inciyi deldin” derler.⁵⁰ Burada inciyi deler gibi söz söyleyen kişiden maksat Hâfız’ın kendisidir.⁵¹

hoş behân خوش بخوان: “Güzel ve yanık sesle oku” anlamına gelir. Bu verilen anlam Hâfız kelimesinin içinde yer almaktadır. Çünkü Hâfız’ın şiiir ve gazeli güzel okuması ve onun musikî makamlarına aşinalığı Divanında açıkça anlaşılır. Hatta bir lakap olarak Hafız sözcüğü, sözlüklerde “çalgıcı” ve “şarkıcı” anlamıyla da yer almıştır. Bunlar göz önüne alınırsa, Hâfız sözcüğü, *Kur’an-ı Kerim*’i ezbere bilmesinden ziyade, şiiir ve gazeli güzel okuması ve musikîye aşına olması sebebiyle ona verilmiştir.⁵² Hâfız bu ifadeyle, kendine hitaben, “Oluşturduğün gazeli güzel ve yanık bir sesle oku.” demek istiyor.

Hâfız bir yerde de şöyle diyor:

غزل سرانی ناهید صر ف نه برد در آن مقام که حافظ بر آورد آواز

Hâfız şarkıya başladığında orada nahidin⁵³ şarkı söylemesi ve çalması kaale bile alınmaz ve artık işe yaramaz.

‘ikd-i Soreyyâ عتد ثریا: Bu izafet terkibi sözcük olarak “Süreyya/Ülker gerdanlığı” demektir. Ama şiiir içerisinde düşünüldüğünde Süreyya takımyıldızı gibi parlak ve değerli mücevherlerden, incilerden oluşan gerdanlık demektir. Çünkü şairler dizelerin harf, hece, kelime ve ibarelerin ustaca dizilişlerini çok zor bir iş olan kuyumcuların incileri ve cevherleri maharetle delerek ipe dizme işine benzetirler. Hâfız da burada

aynı hususları dile getirmiştir.

‘İkd tek başına “gerdanlık” demektir. Kadınların süs amacıyla boyunlarına taktıkları kolyeye ve gerdanlığa verilen addır.

Soreyyâ ise, Ülker ve Pervîn diye de bilinen kuzey yarım kürede bir “yıldız kümesinin” adıdır. Gökyüzündeki yedi yıldızın simgesidir. Şairler çok defa Süreyya yıldızını gerdanlığa veya üzüm salkımına benzetirler. Bu yıldızlara şiirde hem şarkıcı hem çalgıcı rolü de yüklendiği görülür.⁵⁴

Bu beyitte; “söylemek” ile “okumak”, “inci-gerdanlık” ile “nazm” ve “Süreyya” ile “felek” kelimeleri arasında tenasüp sanatı mevcut olduğunu hatırlatmak gerekir.

Bilindiği gibi, şairler şiirlerini memduhlarına götürür arz ederlerdi. Onlar da ödül olarak altın ve mal verirdi. Özellikle şiir ve edebiyattan anlayan biri olursa, şiirin estetik değerine göre daha fazla ödül verirdi. Hâfız bu duruma işaretle biraz da yakınlıkla bu beyitte şöyle demek istiyor:

(Şair kendine hitap ederek) *Ey Hâfız! Hakkıyla takdir eden memduh olmasa da inci delercesine güzel gazel söyledin. Gel onu yanık ve güzel bir sesle oku. Çünkü onu feleğe okursan, felek, senin bu güzel şiirine duyduğu hazdan dolayı Süreyya yıldızı gibi parlak ve değerli bir gerdanlığı ödül olarak verir. Çünkü senin kıymetini bir tek felek anladı.*

Kaynakça

- ¹ Tahsin Yazıcı, “Hâfız-ı Şîrâzî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, XXV, 104.
- ² Zebihullah Safâ, *Târîh-i Edebiyyât Der İran*, Tahran 1371 hş., III/1, 25-27-28-150.
- ³ “Sehl-i mümteni” söylenmesi kolay görüldüğü halde, taklidi çok güç olan şiirdir. Sehl-i mümteni şiirin en önemli özelliği, sade, akıcı ve dilinin konuşma diline yakın olmasıdır; yani onda cümlelerin öğelerinin yeri nadiren değişir. (Meymenet-i Mîrsâdikî, *Vâjenâme-i Huner-i Şâ‘irî*, Tahran 1376 hş., s. 141.)
- ⁴ Yazıcı, XXV, 104.
- ⁵ Hâfız-ı Şîrâzî, *Dîvân-i Hâce Hâfız-ı Şîrâzî* (nşr. Seyyid Ebu’l Kâsım İncü-yi Şîrâzî), Tahran 1367 hş., s. 1-2.
- ⁶ Muhammed Rızâ Berzger-i Hâlıkî, *Şâh-i Nebât-i Hâfız*, Tahran 1382 hş., s. 6-7.
- ⁷ Ayrıntılar için bkz. Sîrûs-i Şemîsâ, *Seyr-i Gazel Der Şi‘r-i Farsî*, Tahran 1383, s. 261 vd.
- ⁸ Bu hususun ayrıntıları için bkz. Hasan Çiftçi, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Ankara 2002, s. 291-292.
- ⁹ Berzger-i Hâlıkî, s. 6.
- ¹⁰ Sûdî Muhammed Efendi, *Şerh-i Sûdî Ber Hâfız* (Farsça’ya çeviren İsmet-i Settârzâde), Tahran 1341-1347 hş., I, 24, Berzger-i Hâlıkî, s. 6.
- ¹¹ Berzger-i Hâlıkî, s. 6.
- ¹² Muhammed-i Mu‘in, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1333 hş., V, 950.
- ¹³ Bahâuddîn-i Hurremşâhî, *Hâfiznâme*, Tahran 1372 hş., I, 110; İskender Pala, *Ansiklopedik*

Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul 2000, s. 76.

¹⁴ Berzger-i Hâlıkî, s. 7; Hurremşâhî, I, 110.

¹⁵ Sûdî, I, 24.

¹⁶ Hurremşâhî, I, 110.

¹⁷ Berzger-i Hâlıkî, s. 7.

¹⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Semerikand> 22. 10. 2007.

¹⁹ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Buhara> 22. 10. 2007.

²⁰ Berzger-i Hâlıkî, s. 7; Hurremşâhî, I, 110.

²¹ Berzger-i Hâlıkî, s. 7; Hurremşâhî, I, 114.

²² Sûdî, I, 26.

²³ Berzger-i Hâlıkî, s. 7; Sûdî, I, 26; Hurremşâhî, I, 115.

²⁴ Berzger-i Hâlıkî, s. 7.

²⁵ Pala, s. 19.

²⁶ Hurremşâhî, I, 115; Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî, *Burhân-i Kâtt'*, Tahran 1337 hş. s. 1046.

²⁷ Sûdî, I, 26.

²⁸ Berzger-i Hâlıkî, s. 7.

²⁹ Berzger-i Hâlıkî, s. 7; Sûdî, I, 26.

³⁰ Sûdî, I, 27; Hurremşâhî, I, 115.

³¹ Berzger-i Hâlıkî, s. 7; Sûdî, I, 27; Hurremşâhî, I, 116.

³² Berzger-i Hâlıkî, s. 7.

³³ Berzger-i Hâlıkî, s. 8.

³⁴ Berzger-i Hâlıkî, s. 8; Pala, s. 173.

³⁵ Berzger-i Hâlıkî, s. 8.

³⁶ Hurremşâhî, I, 8; Pala, s. 108.

³⁷ Berzger-i Hâlıkî, s. 8; Sûdî, I, 28.

³⁸ Pala, s. 176.

³⁹ Sûdî, I, 29.

⁴⁰ Berzger-i Hâlıkî, s. 9; Sûdî, I, 29.

⁴¹ Berzger-i Hâlıkî, s. 9.

⁴² Pala, s. 422.

⁴³ Kur'an, Yûsûf suresi (12/21-33)

⁴⁴ Pala, s. 418.

⁴⁵ Berzger-i Hâlıkî, s. 9; Sûdî, I, 31.

⁴⁶ Hurremşâhî, I, 583.

⁴⁷ Berzger-i Hâlıkî, s. 10.

⁴⁸ Hâfız-i Şîrâzî, s. 54.

⁴⁹ Pala, s. 187.

⁵⁰ Berzger-i Hâlıkî, s. 10; Sûdî, I, 31.

⁵¹ Hurremşâhî, I, 117.

⁵² Berzger-i Hâlıkî, s. 10; Sûdî, I, 31; Hurremşâhî, I, 117.

⁵³ Nahid: Zühre yıldızının adıdır. Aynı zamanda güzel çalgıcı kadınlara da bu ad verilir. Sîrûs-
i Şemîsâ, *Ferheng-i Telmîhât*, Tahran 1375., s. 572.

⁵⁴ Berzger-i Hâlıkî s. 10; Sûdî, I, 31; Hurremşâhî, I, 117; Pala, s. 324; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 2001, s. 417.

Berzger-i Hâlıkî, Muhammed Rıza, *Şâh-i nebât-i Hâfız*, Tahran 1382 hş,

Çiftçi, Hasan, *Klasik Fars Edebiyatında Hiciv ve Sosyal Eleştiri*, Ankara 2002.

Hâfız-i Şîrâzî, *Dîvân-i Hâce Hâfız-i Şîrâzî*, (nşr. Seyyid Ebu'l Kâsım İncü-yi Şîrâzî), Tahran

1367 hş.

Hurremşâhî, Bahâuddîn, *Hâfiznâme*, Tahran 1372 hş.

Mîrsâdikî, Meymenet, *Vâjenâme-i Huner-i Şâirî*, Tahran 1376 hş.

Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrizî, *Burhân-i Kâû'*, Tahran 1337 hş.

Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1333 hş, V, 950.

Safâ, Zebihullah, *Târih-i Edebiyât Der İran*, Tahran 1371 hş.,

Sûdî Muhammed Efendi, *Şerh-i Sûdî Ber Hâfiz* (trc. İsmet-i Settârzâde), Tahran 1341-1347 hş,

Şemisâ, Sirûs, *Ferheng-i Telmihât*, Tahran 1375 hş.

Şemisâ, Sirûs, *Seyr-i Gazel Der Şi'r-i Farsî*, Tahran 1383 hş.

Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 2001.

Yazıcı, Tahsin, "Hâfiz-ı Şîrâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997.

Yusûf suresi (12) 21-33 (Meali Yaşar Nuri Öztürk'ten alınmıştır.)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Semerikand> 22. 10. 2007.